

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Therése Lindgren

Umgänge med förälder – är det en rättighet eller en skyldighet för barn?

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Professor Eva Ryrstedt

Familjerätt

Höstterminen 2010

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställning	6
1.3 Metod och material	7
1.4 Disposition	7
1.5 Avgränsning	7
2 FÖRENTA NATIONERNAS BARNKONVENTION	8
2.1 Inledning	8
2.2 Gällande rätt	8
2.3 Tolkningar av Barnkonventionen	10
3 DEN EUROPEISKA KONVENTIONEN ANGÅENDE SKYDD FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA OCH DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA	12
3.1 Inledning	12
3.2 Gällande rätt	12
3.3 Praxis från Europadomstolen	14
3.3.1 Inledning	14
3.3.2 H mot Finland	14
3.3.3 E mot Tyskland	15
3.3.4 S mot Tyskland	15
3.3.5 A mot Tyskland	16
4 SVENSK RÄTT	17
4.1 Barnets bästa	17
4.2 Föräldrabalken kapitel 6 § 2a	18

4.3	Föräldrabalken kapitel 6 § 15	20
4.4	Talerätt	21
4.5	Verkställighet	23
4.5.1	Inledning	23
4.5.2	Barnets bästa	24
4.5.3	Riskbedömning	24
4.5.4	Barnets vilja	25
4.5.5	Tvångsmedel	25
4.6	Umgänge i svensk praxis	26
4.6.1	NJA 2003 s. 372	26
5	KOMMENTARER OCH STATISTIK	28
5.1	Johanna Schiratzki kommenterar NJA 2003 s. 372	28
5.1.1	Europakonventionen	28
5.1.2	Barnets bästa	29
5.1.3	Slutsats	30
5.2	Statistik	30
5.2.1	Umgängestvister i domstol	30
6	ANALYS	32
6.1	Barnkonventionen	32
6.2	Europakonventionen	33
6.3	Svensk rätt	33
6.4	Jämförelse Europakonventionen/svensk rätt	34
6.5	Är umgänge en skyldighet eller rättighet?	35
6.6	Slutsats	37
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		39
Offentligt tryck		39
Propositioner		39
Statens offentliga utredningar		39
Övrigt	39	
Tidskrifter		39
Digitala källor		40
Litteratur		40
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		42
Svenska rättsfall		42

Summary

This paper describes the current law concerning the right of access between children and parents in the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC), in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and in Swedish law. The intent of this paper is to discuss whether the current law regarding access makes it a right or an obligation for a child to have contact with his/her parents.

The CRC Article 3 underlines the importance of ensuring that the best interest of the child remains paramount, especially in issues regarding custody and access rights. In the absence of court decisions it is difficult to determine whether the access right is for the child or the parent. But given the fact that the CRC is intended to benefit and protect children, it can be assumed that access to parents should be seen as a right but not an obligation for children.

According to the European Court of Human Rights consideration must be taken to both parent and child in case of a dispute over custody and access. The court must balance the parent's right to a family life with the child's right to his or her parents. However, the right of the child may override the parent's right to family life if the contact is not in the best interest of the child. The best interest of the child is therefore superior to the right of a parent to access their child.

According to Swedish law, the child's best interest should be decisive in disputes between parents over access to a child. It is presumed in Sweden that it is in the best interest of the child to have access to both parents. The Children and Parents' Code states that the child has a right to stay in contact with a parent with whom she or he no longer resides. However, a child cannot force a parent to stay in contact with him or her. If the parent wishes to have contact with a child and the child refuses, the parent can seek access through the courts. Children cannot go to court to get an access hearing as they lack the right to initiate legal proceedings. In contrast, a child can be forced to visit and to have contact with a parent. In conclusion, in Sweden children have a right to stay in contact with both parents. But the children have no legal way to ensure that the right is met, and one can therefore question whether the right instead becomes a right for the parents to access their child.

To sum up, this paper has discussed considerations regarding what should be the deciding factor in a dispute over access. The deciding factor should be whether it is in the child's best interest to have contact with the parent or not. The law gives children a right to have access to their parents but it is a right that can be difficult for them to claim.

Sammanfattning

Uppsatsen beskriver gällande rätt vid umgängestvister rörande barn och dess föräldrar i FN:s Barnkonvention, i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna och i svensk rätt. Uppsatsens syfte är att med hjälp av gällande rätt undersöka huruvida umgängesreglerna innebär en rättighet eller en skyldighet för barn att umgås med föräldrarna. Vems umgängesrätt är det, barnets eller föräldrarnas?

Barnkonventionens artikel 3 om barnets bästa har blivit ett grundläggande begrepp inom juridiken. Det innebär att man numera ska se till vad som är bäst för varje enskilt barn vid beslut och domar som rör barn, inte minst vid tvister om vårdnad och umgänge. Barnkonventionen kom till för att tillvarata barns grundläggande rättigheter och behov. Med detta i åtanke kan man utgå från att umgänge med förälder i ljuset av konventionen bör ses som en rättighet för barn och inte en skyldighet.

Enligt den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna ska man vid en umgängestvist göra en avvägning mellan föräldrarnas rätt till familjeliv och barnets rätt till detsamma. Föräldrarnas rätt till ett familjeliv bryts dock om umgänget inte är till barnets bästa. Barnets bästa förefaller därför överordnat föräldrarnas rätt till umgänge. Rättigheten till umgänge gäller därmed för både barn och föräldrar men föräldrarnas rätt till umgänge med barnet bryts om det inte är det som är bäst för barnet.

Även enligt svensk lag ska barnets bästa vara avgörande vid umgängesbeslut. I analysen framkommer att det i Sverige presumeras att barn mår bäst av att ha kontakt med båda föräldrarna, oavsett om de alla lever tillsammans. I föräldrabalken står det att barn har rätt till umgänge med den förälder som barnet inte bor med. Dock kan barn inte med hjälp av lagen få till stånd ett umgänge med förälder som inte önskar umgänge med sitt barn. Däremot kan en förälder via domstol få umgänge med sitt barn, även om barnet kanske inte vill. Barn har inte möjlighet att inleda en umgängesprocess i domstol då de saknar talerätt. Däremot kan ett barn med hjälp av olika verkställighetsåtgärder såsom vite och polishämtning bli tvingat till ett umgänge med förälder. Sammanfattningsvis är det barnet som har rätt till umgänge med förälder enligt svensk rätt. Men då barnet inte har något sätt att se till att rättigheten uppfylls kan man ifrågasätta om denna rättighet till umgänge egentligen blir till en rättighet för föräldrarna i verkliga livet.

Oberoende av vilket lagrum man undersöker av de ovan nämnda, blir slutsatsen att det avgörande vid beslut om umgänge ska vara huruvida umgänget med förälder är bra för barnet eller ej. Trots de svårigheter det innebär juridiskt, blir en naturlig slutsats att det ska vara en rättighet för barn att få ha umgänge med sina föräldrar om det är det som är bäst för

barnet. Det är dock en rättighet som det kan vara svårt för barn att göra anspråk på och kan i vissa fall istället bli till en skyldighet.

Förord

Jag vill börja med att tacka min handledare Eva Ryrstedt för all hennes ovärderliga hjälp, inte minst all uppmuntran och alla goda råd under arbetets gång.

Jag vill även tacka mina föräldrar, min syster med familj, för allt stöd som ni ger mig, inte bara under min utbildningstid, utan genom livet.

Mina kurskamrater Malin och Pia vill jag tacka för allt roligt vi har haft, inte minst alla goda skratt och mysiga kaffepauser. Ni har verkligen förgyllt alla terminer som vi har haft tillsammans i Lund.

Och till sist alla vänner som har stått ut med mig och stöttat mig under dessa år, ingen nämnd och ingen glömd, ska ha ett stort tack!

Malmö mars 2011

Therése Lindgren

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
Europadomstolen	Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg
Europakonventionen	Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
Kap	Kapitel
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga med mera
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
P	Punkt
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
S	Sida
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
St	Stycke
SvJT	Svensk Jurist Tidning
TR	Tingsrätt

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Alla kärleksförhållanden varar inte ”tills döden skiljer oss åt”.¹ I Sverige är skilsmässofrekvensen för år 2010 över 40 %.² Andelen separationer bland personer som lever i ett samboförhållande är ännu högre.³ Vid en separation kan uppbrottet påverka fler än det ursprungliga paret, inte minst eventuella gemensamma barn. Detta får till följd att många barn inte längre kan leva tillsammans med både mamma och pappa utan kärnfamiljen splittras. Denna situation skapar nya svåra frågor såsom var ska barnet bo? Vem ska ha vårdnaden om barnet? Om föräldrarna inte kan enas i dessa frågor riskerar barnet att hamna i kläm och kanske även drabbas av konflikten mellan föräldrarna. Frågorna måste ibland slutligen avgöras i en domstol. Inom svensk rätt presumeras det att barn mår bäst av att ha kontakt med båda föräldrarna även om de inte lever tillsammans. Den förälder som inte bor med barnet kan, om föräldrarna inte kan komma överens om saken, gå till domstol för att få rätt att umgås med barnet.

1.2 Syfte och frågeställning

Barnets bästa är ett grundläggande begrepp i både svensk rätt och i FN:s Barnkonvention när det gäller vårdnads- och umgängesfrågor. Det är ett svårdefinierat begrepp som innebär att man ska se till varje barns bästa och att beslut och domar ska anpassas efter den enskilda individens situation.

Syftet med denna uppsats är att undersöka huruvida den lagstadgade rätten till umgänge egentligen utgör en rättighet för föräldrarna och om det därmed indirekt blir en skyldighet för barnen att umgås med föräldrarna.

Mina forskningsfrågor blir

- Vad är gällande rätt i lagtext och konventioner om umgänge mellan barn och föräldrar?
- Vad innebär barnets bästa i umgängessituationer?
- Vid en jämförelse, blir utfallet av en umgängestvist densamma om man följer Europakonventionen eller svensk lag?
- Vilka omständigheter talar för, respektive mot, att det är en skyldighet för barn och därmed en rättighet för föräldrar att umgås med barn?

¹ Svenska kyrkans vigselordning

² http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____26046.aspx (28 februari 2011)

³ http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____279901.aspx (30 juli 2011)

1.3 Metod och material

Inledningsvis ska gällande rätt angående umgänge mellan barn och föräldrar utredas. Uppsatsen utgår därmed från den klassiska rättsdogmatiska metoden, en metod som utgår från de befintliga rättskällorna och som syftar till att fastslå gällande rätt. Denna metod har valts för att den passar frågeställningen och syftet med uppsatsen.

De rättskällor som tillämpas inom den rättsdogmatiska metoden är främst lagtext, förarbeten, praxis, doktrin och artiklar.

1.4 Disposition

Inledningsvis uppvisar uppsatsen det syfte och de frågeställningar som ska behandlas. Därefter följer metod, materialval, disposition och avgränsning. Efter detta inleds själva uppsatsen med gällande rätt angående umgänge och umgängestvister med utgångspunkt i artikel 3 i FN:s Barnkonvention. Därefter följer en redovisning om gällande regler i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna och exempel på hur Europadomstolen har dömt i umgängefäll.

Därefter följer gällande rätt i Sverige med redovisning av barnets bästa, umgängets regleringen, barns talerätt och verkställighet av umgängets beslut. Efter denna redovisning om de faktiska omständigheterna följer en undersökning om hur det svenska rättsväsendet har bedömt en umgängestvist i NJA 2003 s. 372. Sedan följer kommentarer till rättsfallet och statistik från Barnombudsmannen från år 2002. Avslutningsvis kommer en analys som inleds med en sammanfattning av de olika lagarna och konventionerna som är relevanta. I analysen följer sedan en jämförelse mellan Europakonventionens regleringar och svensk rätt. Analysen avslutas sedan med de slutsatser som framkommit under arbetets gång.

1.5 Avgränsning

Fokus i uppsatsen kommer att ligga på den nu gällande rätten i svensk lagstiftning, Europakonventionen och Barnkonventionen. Det blir därmed inte några längre historiska tillbakablickar på hur lagar och regler har sett ut tidigare.

Barnets bästa kommer att diskuteras mestadels ur ett renodlat umgängesperspektiv. Fokus kommer att vara på gällande rätt inom umgänge och inte vårdnadsproblematik. Men då många av lagarna och bestämmelserna berör både vårdnad och umgänge kommer regleringar gällande vårdnad även att nämnas.

2 Förenta Nationernas Barnkonvention

2.1 Inledning

Förenta Nationernas konvention om barns rättigheter antogs av FN:s generalförsamling 1989. Sverige anslöt sig utan några reservationer i juni 1990⁴ och den började gälla redan i september samma år.⁵ Endast USA och Somalia har ännu inte anslutit sig till konventionen, hädanefter benämnd Barnkonventionen.⁶ Barnkonventionen förpliktar alla de 191 stater som ratificerat den att respektera och följa bestämmelserna. Dock finns det ett flertal stater som gjort omfattande reservationer mot vissa artiklar och de har därmed inte förbundit sig att följa allt i konventionen.

2.2 Gällande rätt

Artikel 3 i konventionen, lyder:

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.
2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.
3. Konventionsstaterna skall säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.

Ovan nämnda artikel i FN:s Barnkonvention om barnets bästa är en av de grundläggande principerna i konventionen. Artikeln blir tillämplig när det rör beslut gällande barn och därmed inte minst vid umgängesfrågor. Artikeln innebär att vid alla åtgärder som handlar om barn ska barnets bästa komma i främsta rummet. Detta oberoende om åtgärderna vidtas av offentliga eller privata välfärdsinstitutioner, domstolar, myndigheter med

⁴ Saldeen s. 26

⁵ SOU 1997:116 d1 s. 11

⁶ http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#EndDec). 10 mars 2011

mera. Därmed är barnets bästa något som de svenska domstolarna, sedan Sveriges ratificering av konventionen år 1990, är skyldiga att beakta.⁷

Barnkonventionen är inriktad på individen, det enskilda barnet, och tar sin utgångspunkt i att barn är utsatta och sårbara.⁸ Konventionen handlar om barns rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda. Barnkonventionen innehåller fyra allmänna principer varav artikel 3 om barnets bästa är en av dem. Förutom artikel 3 säger grundprinciperna att alla barn har lika rättigheter (förbud mot diskriminering i artikel 2), barnens rätt till liv och utveckling (artikel 6) samt barnens rätt att få komma till tals (artikel 12). Enligt konventionen är man barn från man är nyfödd till dess man fyller 18 år (artikel 1). Dock kan nationell lagstiftning ha en annan myndighetsålder som gör att den legala barndomen upphör vid en tidigare ålder.

I artikel 12 framhålls att staterna ska tillförsäkra barn en möjlighet att uttrycka sina åsikter i saker som rör barnet. Det innebär att barn ska ges möjlighet att höras på ett lämpligt sätt vid domstolsförfaranden som rör dem och att deras åsikter ska ges betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Till sådana situationer räknas vårdnadsärenden och dylikt. Det innebär att barnen inte bara ska få fritt uttrycka sina åsikter utan åsikterna ska dessutom tillmätas betydelse. I artikeln anges det ingen ålder för när barnets rätt att uttrycka sina åsikter blir lämpligt men i ett av barnrättskommitténs utlåtanden framgår det att även de minsta barnen har rätt att uttrycka sina åsikter.⁹

Andra relevanta artiklar gällande umgänge är bland annat artikel 9 som handlar om separation av barn från föräldrarna. I artikeln står det att barn inte ska skiljas från sina föräldrar om det inte är nödvändigt för barnets bästa. Och om det är nödvändigt måste allt gå till på rätt sätt. I tredje punkten fastslås dessutom att ett barn som är separerat från en eller båda föräldrarna har rätt att upprätthålla ett förhållande med och direkt kontakt med föräldern/föräldrarna så länge det inte strider mot barnets bästa.

I artikel 5, tillsammans med artikel 18, ges ett ramverk för förhållandet mellan barnet, föräldrarna, familjen och staten.¹⁰ Artikel 5 framhåller att konventionsstaterna ska respektera de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar, vårdnadshavare eller dylikt, som har lagligt ansvar för barnet, att ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i konventionen. I artikel 18 står det att barnets bästa ska komma i främsta rummet även för föräldrarna. Föräldrarna har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. För att främja de rättigheter som Barnkonventionen ger ska konventionsstaterna ge föräldrar och vårdnadshavare lämpligt bistånd när de fullgör detta ansvar. Det betonas

⁷ Prop. 1989/90:107

⁸ Ewerlöf m.fl. s. 22

⁹ CRC/C/GC/7 punkt 14

¹⁰ Unicef s. 75

även att ansvaret gäller båda föräldrarna, det vill säga både fäder och mödrar.

Det finns inga möjligheter till straffsanktioner när stater bryter mot någon av artiklarna i konventionen. Det finns däremot en särskild barnrättskommitté som ska övervaka att konventionen efterlevs (artikel 43). Kommittén ska undersöka och kommentera de rapporter som konventionsstaterna är skyldiga att lämna in vart femte år om de åtgärder som vidtagits och de framsteg som gjorts för att främja barnens rättigheter (artikel 44).

2.3 Tolkningar av Barnkonventionen

Då det saknas utslag från någon domstol om hur barnkonventionens artiklar ska tolkas kan man istället undersöka vad som sägs i barnkommitténs utlåtanden och i doktrin. I *Unicef, handbok om barnkonventionen* från 2008, står det gällande barnets bästa att ”överväganden om barnets bästa måste göras utifrån vad som är bäst både på kort och på lång sikt. Eventuell tolkning av barnets bästa måste stämma överens med andan som genomsyrar hela konventionen, och särskilt med betoning på barnet som enskild individ med egna åsikter och känslor, och som innehavare av såväl medborgerliga och politiska rättigheter som rätt till särskilt skydd.”¹¹

I samma bok finner man även att tolkningen av barnets bästa begränsas av de övriga rättigheter som barnen får av konventionen.¹² De tänker därmed på bland annat andra mänskliga rättigheter som kan komma i konflikt med barnets bästa. Dock måste barnets bästa alltid ”aktivt övervägas” även om det inte alltid är det utslagsgivande. Detta visar därmed att det trots artikel 3 i konventionen möjligtvis inte bara är barnets bästa som ska utvärderas utan att det även finns andra omständigheter som ska vägas in vid exempelvis vårdnads- och umgängesfrågor.

Även Johanna Schiratzki påpekar i sin bok *Barnrättens grunder* att det inte endast är barnets bästa som ska vägas in. Enligt henne ska det istället göras en avvägning mellan barnets bästa och andra intressen enligt konventionen. Detta framkommer i den engelska originaltexten där det står att barnets bästa ska vara ”a primary consideration”, inte ”the primary consideration”.¹³

Rädda barnen tolkar vid vårdnadsfrågor konventionen till att betyda att barn har rätt att bli omhändertaget av båda sina föräldrar. Om barn och föräldrar är åtskilda ska staten se till att barnet kan upprätthålla ett förhållande till bägge föräldrarna, dock inte om det strider mot barnets bästa.¹⁴

¹¹ Unicef s. 48

¹² Unicef s. 49

¹³ Schiratzki, *Barnrättens grunder*, s. 28

¹⁴ Rädda Barnen s. 104

I den senaste rapporten från Barnrättskommittén till Sverige från den 12 juni 2009, noterar kommittén de förändringar som skett i svensk lagstiftning i bland annat föräldrabalken gällande barnets bästa vid vårdnad, boende och umgängesfrågor.¹⁵ Dock riktas kritik mot att principen om barnets bästa inte tillräckligt genomförs i praktiken och i den administrativa sfären (p. 27). Kommittén rekommenderar därmed att Sverige stärker åtgärderna för att öka medvetenheten om innebörden och den praktiska tillämpningen av principen om barnets bästa. De framför även att Sverige bör vidta lämpliga och effektiva åtgärder för att säkerställa att principen om barnets bästa utgör grund för alla beslut, särskilt vid asylärenden (p. 28).

¹⁵ CRC/C/SWE/CO/4

3 Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

3.1 Inledning

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna undertecknades 1950 av medlemmarna i Europarådet. Sedan dess har det tillkommit ett antal tilläggsprotokoll. Den ursprungliga konventionen är numera lag i Sverige, endast underordnad grundlagarna. Därmed har konventionen, hädanefter benämnd Europakonventionen, en starkare ställning i Sverige än Barnkonventionen. I nuläget har konventionen ratificerats av 47 länder.¹⁶

Europakonventionen binder medlemsstaterna att följa dess artiklar. Om konventionsstaternas medborgare vill hävda att staten inte uppfyller dessa rättigheter kan de vända sig till den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) i Strasbourg för att få saken prövad enligt artikel 35. Domsluten är bindande för den berörda staten.

3.2 Gällande rätt

Europakonventionen innehåller viktiga förbud, såsom förbud mot tortyr och slaveri (artikel 3 och 4) samt viktiga rättigheter såsom rätt till frihet och säkerhet samt rättvis rättegång (artikel 5 och 6). Artikel 8 i konventionen handlar om rätt till skydd för privat- och familjelivet. Denna artikel har sedan tillkomsten stärkt kvinnor och homosexuellas rättigheter. Artikel 8 lyder:

1. Var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet får inte inskränka åtnjutande av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

¹⁶<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=005&CM=7&DF=14/05/2010&CL=ENG>. 10 mars 2011

Rätten till respekt för familjelivet innebär därmed en rätt för familjer att leva tillsammans utan ingrepp från statens sida. Vad som faller in under begreppet familj är i första hand gifta par med deras minderåriga barn som även efter en eventuell skilsmässa räknas som en familj. De par som lever tillsammans och får barn utan att vara gifta är även de en familj. Vad som därefter räknas som familj kan variera och bero bland annat på den enskilda relationen.¹⁷ Lagstiftning som rör umgänge mellan barn och föräldrar faller därmed in under tillämpningsområdet för artikel 8.

Den förälder som inte får vårdnad om sitt barn vid en skilsmässa ska enligt artikel 8 som huvudregel ha rätt till umgänge med barnet. Det kan dock finnas skäl att utesluta umgängesrätt då föräldrarnas och barnets intressen ska vägas mot varandra. Om umgänge nekats en förälder är det ett ingrepp i föräldrarnas rätt och det måste därför rättfärdigas genom att uppfylla något av kriterierna i den andra punkten i artikel 8. Därmed måste domstolen även avgöra om inskränkningen är proportionerlig i förhållande till ingreppet.¹⁸

Vad gäller barnets bästa har kommissionen slagit fast att det är helt i enlighet med konventionen att förbjuda en förälder att ha kontakt med sitt barn om relationen dem emellan är våldsam eller på något annat sätt missbrukande.¹⁹ Kommissionen påpekar i Hendriks mot Nederländerna att “where there is a serious conflict between the interests of the child and one of its parents which can only be resolved to the disadvantage of one of them, the interests of the child must, under Art 8 (2), prevail.”²⁰

I artikel 8 ingår även vissa processuella rättigheter. I vårdnads- och umgängesfall ska berörda föräldrar och barn ha möjlighet att delta effektivt i rättegången.²¹ Med detta menas barns rätt att vid vårdnads- och umgängedispyter få komma till tals och att barnet därmed kan få visst inflytande på beslutet. Dock har Europadomstolen inte funnit att det bryter mot konventionen om de nationella domstolarna avstår från att konsultera barnet eller att ta hänsyn till barnets vilja.²² Om man tittar på praxis från domstolen finner man dock att barns upprepade vägran att ha kontakt med en förälder brukar beaktas när domstolen avgör huruvida att neka kontakt är i överensstämmelse med artikel 8 i konventionen.²³

Europadomstolen har även slagit fast att det kan överensstämma med artikel 8 att vägra en förälder umgänge med sitt barn på den grunden att det strider mot barnets vilja. Detta då det till exempel kan resultera i svåra mentala konflikter för barn i åldern 12-14 om föräldrarna får umgänge trots barnets starka protester. Detta skulle kunna skada deras utveckling och därmed bör domstolen ta hänsyn till barnets vilja i sin bedömning.²⁴

¹⁷ Danelius s. 280

¹⁸ Danelius s. 283f

¹⁹ Kilkelly s. 253

²⁰ Hendriks v. Nederländerna, appl. 8427/78, 8 August 1982, comm Rep § 124

²¹ Danelius s. 285

²² Kilkelly s. 118

²³ Kilkelly s. 118 och 257

²⁴ Kilkelly s. 118

Europadomstolen ska inte överpröva de nationella avgörandena i hela dess vidd. Då de nationella domstolarna har bättre kännedom om de nationella lagarna, sedvänjor, intressen med mera ska Europadomstolen i huvudsak inte överpröva det nationella avgörandet utan istället kontrollera att konventionens krav blir uppfyllda. Domstolen har därmed valt att förlita sig på den nationella domstolen men kan ingripa om dess prövning framstår som bristfällig eller felaktig. Detta kallas att de nationella domstolarna har en "margin of appreciation" som innebär att deras prövning ska godtas om inte speciella skäl föreligger.²⁵

3.3 Praxis från Europadomstolen

3.3.1 Inledning

Vårdnads- och umgängesfrågor har varit uppe till prövning ett antal gånger i Europadomstolen i Strasbourg. Det har bland annat varit en fråga om huruvida situationer där en förälder, oftast fadern, nekats umgänge med ett barn setts som ett brott mot artikel 8, det vill säga rätten till familjeliv. Följande fyra rättsfall belyser hur Europadomstolen har resonerat i dessa umgängestvister.

3.3.2 H mot Finland

I H mot Finland²⁶ handlar om en faders försök att återknyta kontakten med sin dotter. Dottern var ett och ett halvt år när modern gick bort och fadern lät därefter morföräldrarna ta hand om dottern tillfälligt. Senare samma år uppgav morföräldrarna att de inte tänkte lämna tillbaka dotterdottern till sin fader, vilket ledde till en vårdnads- och umgängestvist dem emellan (p. 8-9). Tvisten pågick under flera år och ledde till ett flertal turer i de nationella domstolarna och slutligen i Europadomstolen. Europadomstolen slår fast att föräldrar har rätt att få hjälp för att återförenas med sina barn och att det råder en skyldighet för staterna att bistå med detta. Detta har fastslagits i bland annat Olsson mot Sverige när det gäller barn som omhändertagits av staten.²⁷ Här fastslår Europadomstolen att samma princip bör gälla även vid privata överenskommelser (p. 55).

Domstolen slår även fast att de nationella domstolarna har ett långtgående ansvar för att se till att umgänge kommer till stånd.²⁸ Dock poängterar Europadomstolen även att man måste ta hänsyn till alla inblandades rättigheter och speciellt barnets rättigheter under artikel 8 i konventionen (p. 58). Den nationella domstolen hade gällande vårdnaden slagit fast att flickan varit hos sina morföräldrar i flera år, hon var känslomässigt bunden till dem, och hon upplevde det som om deras hem även var hennes hem. Dessa skäl

²⁵ Danelius s. 57

²⁶ Hokkanen mot Finland, appl. 19823/93, 23 September 1994

²⁷ Olsson v. Sweden (no. 2), appl. 13441/87, 27 November 1992, p. 90

²⁸ Schiratzki, Barnrättens grunder s. 126

var enligt Europadomstolen inte bara relevanta utan även tillräckliga för att tillämpa andra stycket i artikel 8 (p. 64). Därmed blev det inget brott mot konventionen att fadern inte hade vårdnaden. Däremot bröt de nationella myndigheterna mot faderns rätt till sitt familjeliv då de inte gjorde tillräckliga ansträngningar för att se till att fadern kunde idka sitt umgänge med dottern enligt den nationella domstolens utslag (p. 62).

3.3.3 E mot Tyskland

I E mot Tyskland²⁹ hävdade fadern att det var ett brott mot artikel 8 i konventionen, det vill säga rätten till familjeliv, att den tyska domstolen vägrat honom umgänge med sin son som föddes utom äktenskapet. Fadern nekades umgänge av de tyska domstolarna då de ansåg att den dåliga relationen mellan föräldrarna skulle inverka menligt på barnet och då sonen uttalade sig starkt om att han inte önskade träffa sin fader skulle kontakt med fadern påverka honom negativt. Europadomstolen konstaterar först att det existerar ett familjeband mellan fadern och sonen, då det inte krävs att föräldrarna är gifta för att ett band ska kunna finnas. Därmed är det ett brott mot mannens rätt till ett familjeliv att neka umgänge med sonen (p. 43-45).

Därefter undersöker domstolen om det kan falla in under andra punkten i artikel 8 som ett av de tillfällen när rätten till ett familjeliv kan inskränkas då det anses som nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. Europadomstolen konstaterar att man måste finna en balans mellan föräldrarnas intressen och barnets bästa. De konstaterar även att föräldrar inte kan hävda artikel 8 som stöd för ett umgänge som kan skada barnets hälsa och utveckling (p. 50). Därmed visar domstolen att barnets bästa har företräde före föräldrarnas rätt enligt artikel 8 och att umgängesrätten bryts om det inte är till barnets bästa med umgänge. Europadomstolen finner att den nationella domstolen borde ha bett om en psykologundersökning och ha hört parterna vid en muntlig förhandling och har i och med undanlåtenheten att göra detta brutit mot faderns rätt till familjeliv enligt artikel 8 (p. 52-53).

3.3.4 S mot Tyskland

S mot Tyskland³⁰ handlar liksom E mot Tyskland-fallet om huruvida det är ett brott mot artikel 8 när en fader nekats umgänge med sitt barn. Domstolen poängterar här att de nationella myndigheterna har ett stort utrymme, ”margin of appreciation”, för att tolka vad som är barnets bästa vid vårdnads och umgängestvister (p. 62-63). Domstolen ska finna en rimlig balans mellan barnens och föräldrarnas intresse. Myndigheterna ska lägga speciell vikt vid vad som är bäst för barnet och beroende på vad det är och dess betydelse kan det åsidosätta föräldrarnas rätt till ett familjeliv (p. 64).

²⁹ Elsholz mot Tyskland, GC appl. 25735/94, 13 July 2000

³⁰ Sommerfeld mot Tyskland, appl. 31871/96, 8 July 2003

Domstolen påpekar även att i sådana fall som rör umgänge mellan barn och föräldrar krävs det en noggrann utredning för att skydda människors rätt till familjeliv (p. 63). Då den nationella domstolen hört flickan vid ett flertal tillfällen (p. 14, 17, 23) och att hon då gett uttryck för att inte vilja umgås med sin fader fann Europadomstolen att domstolens beslut att inte tvinga flickan att umgås med sin fader var tillräckligt underbyggd och det blev därmed inget brott mot artikel 8 i Europakonventionen (p. 72-75).

3.3.5 A mot Tyskland³¹

Ett senare fall rör en nigeriansk man, A, som kom till Tyskland 2003. Han inledde ett förhållande med en gift tysk kvinna som födde tvillingar 2005 som A var biologisk far till. Kvinnan och hennes man uppfostrade tvillingarna tillsammans och mannen registrerades som deras fader enligt lagen. De vägrade A umgänge med barnen (p. 8-10).

Enligt den nationella domstolen hade A inte rätt att söka umgänge med barnen då han inte var barnets legala fader och heller inte hade burit något ansvar för dem. Europadomstolen konstaterar först att den nationella domstolens beslut att vägra A kontakt med barnen var ett ingrepp i hans rätt till familjeliv enligt artikel 8. Detta trots att han aldrig bott med tvillingarna, han hade inte ens mött dem, så det var inte fråga om ett existerande familjeliv. Däremot försökte A få kontakt med tvillingarna så fort de var födda och han inledde tidigt en domstolsprocess för att få igenom ett umgängesbeslut. Detta anspråk på ett familjeliv med tvillingarna visade på ett genuint intresse för barnen. Barnen utgjorde en viktig del av hans identitet och därmed även hans privatliv enligt artikel 8 (p. 60-62).

Den tyska domstolens beslut att inte ge A umgänge grundades på lagstiftarens princip att befintliga familjeband mellan barnet och fadern enligt lag har företräde före relationen mellan barnet och dess biologiska fader. Europadomstolen ansåg att det borde göras en avvägning mellan de inblandande personernas motstridiga intressen. Då de tyska domstolarna inte tagit hänsyn till huruvida det var i barnens bästa intressen att ha kontakt med deras biologiska fader fann Europadomstolen att det förelåg ett brott mot artikel 8 i konventionen (p. 67-73).

³¹ Anayo mot Tyskland, appl. 20578/07, 21 December 2010

4 Svensk rätt

4.1 Barnets bästa

I samband med att Sverige skrev under Barnkonventionen gjordes en allmän genomgång av lagstiftningen i Sverige gällande barn.³² Detta ledde till vissa förändringar. Genom 1998 års reform infördes det i svensk lag en uttrycklig regel om att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid avgöranden som rör vårdnad om barn, barns boende och umgänge.³³ Den nya bestämmelsen markerade tydligare än tidigare att barnens bästa ska vara grundläggande och bestämmelsen anknöt även till artikel 3 om barnets bästa i FN:s Barnkonvention. I båda regleringarna framgår det att barnets bästa ska stå i centrum vid all lagstiftning som berör barn.

Men vad är då barnets bästa? Det finns inte något exakt angivet i lag vad som ska anses vara det bästa för barnet. Även i Barnkonventionen saknas det en uttömmande förklaring om vad som är barnets bästa. Enligt de svenska förarbetena ska bedömningen om vad som är bäst för barnet inte göras schablonmässigt, utan det ska avgöras med hjälp av omständigheterna i det enskilda fallet. Anledningen till att barnets bästa inte är definierat i lag är att då skulle nödvändig flexibilitet gå förlorad.³⁴ Istället ska man titta på de individuella förhållandena för varje barn.

Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet själv får komma till tals. Om möjligt bör både långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Vid denna bedömning ska hänsyn tas till barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling.³⁵ Begreppets innebörd förändras dock över tiden, i takt med att ny kunskap växer fram och att värderingarna i samhället förändras.³⁶

Den senaste ändringen i föräldrabalken, som ledde till den nuvarande lydelsen att ”barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge”³⁷ berodde på att lagstiftaren eftersträvade ett tydligare barnperspektiv vid sådana beslut/domar. Utgångspunkten vid en bedömning är att respektera barnets integritet och människovärde. Att ha ett barnperspektiv innebär enligt propositionen att beslutsfattarna försöker förstå barnet och ta reda på hur barnet uppfattar sin situation.³⁸ I detta ligger att man lyssnar på barnet och respekterar dess åsikter. Man måste även analysera vilka följder olika beslutsalternativ kan få för barnet. Dock påpekas i propositionen att barnets vilja inte alltid måste följas utan det är i

³² SOU 1997:116

³³ Prop. 1997/98:7

³⁴ Prop. 1997/98:7 s. 47 och 2005/06:99 s. 40

³⁵ Prop. 2005/06:99 s. 40

³⁶ Prop. 1996/97:124 s. 100

³⁷ FB kapitel 6 § 2a

³⁸ Prop. 2005/06:99 s. 39

slutändan den vuxne som med hjälp av erfarenhet och kunskap ska fatta ett beslut och ta ansvar för det.

Barnets grundläggande rättigheter i FB kapitel 6 § 1 kan vara vägledning vid en bedömning om vad som är bäst för barnet. Det står att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Dessa omständigheter är ett uttryck för vad lagstiftaren vill fästa uppmärksamheten på och dessa faktorer bör aldrig glömmas bort vid bedömningen. Detta innebär dock inte att dessa omständigheter betyder mer än andra viktiga förhållanden i ett enskilt fall.³⁹

I slutändan blir det till sist upp till domstolen eller socialnämnden och deras uppfattningar, antaganden och bedömningar som avgör.⁴⁰ I Socialstyrelsens allmänna råd till socialnämndens handläggning av vårdnad, boende och umgängesfrågor kan man utläsa ett antal saker som utredaren ska redovisa sin bedömning av. Det är bland annat barnets känslomässiga anknytning och relation till respektive förälder, barnets möjligheter att få sina behov och rättigheter tillgodosedda, föräldrarnas förmåga att hålla barnet utanför sina konflikter, föräldrarnas förmåga att skilja på sina egna behov och barnets behov samt prioritera barnets behov före sina egna med mera. Detta är ett försök av Socialstyrelsen att försöka definiera vad som i en vårdnads-, boende- och umgängestvist kan vägas in i bedömningen.⁴¹

4.2 Föräldrabalken kapitel 6 § 2a

Barnets bästa fastslås i svensk lag i föräldrabalken kapitel 6 § 2a. Det står att ”Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.”

Här fastslås att barnets bästa ska ligga till grund för alla avgöranden om umgänge, oberoende av om det är ett beslut, domslut eller en överenskommelse mellan föräldrarna som socialnämnden ska godkänna.⁴² Vad som är barnets bästa är, som ovan nämnt, olika beroende på de individuella förhållanden som råder för just det barnet. Beslutande myndighet ska därför göra en helhetsbedömning av situationen och försöka komma fram till vad som är den bästa lösningen för varje enskilt barn.

³⁹ Sjösten, s. 39

⁴⁰ SOU 2005:43 s. 478

⁴¹ SOSFS 2003:14 s. 10

⁴² FB kapitel 6 § 17a

Barnets bästa anses ofta tillgodosett om föräldrarna är överens.⁴³ Man antar att det som är bra för föräldrarna oftast är bra även för barnet. Barnets bästa kan dock ändras över tiden men huvudpresumtionen är dock att umgänge med båda föräldrarna är bra för barnet. Genom bestämmelsen visar lagstiftaren på barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna för att främja barnets välbefinnande och utveckling.⁴⁴ Ibland kan det dock vara bäst för barnet att inte ha något umgänge alls eller att vänta tills barnet blir äldre.⁴⁵

I de fall där barnet riskerar att fara illa ska det göras en riskbedömning utifrån tidigare inträffade händelser och faktiska omständigheter. I förarbeten nämns bland annat psykisk sjukdom, missbruksproblem, övergrepp, attityd till våld med mera som exempel på omständigheter som kan ha betydelse vid en sådan riskbedömning.⁴⁶ Att vissa omständigheter, såsom risk för övergrepp med mera nämns särskilt i paragrafen visar att dessa omständigheter inte får glömmas bort vid bedömningen och det är ett uttryck för vad lagstiftaren velat fästa uppmärksamheten på. Däremot behöver inte de nämnda omständigheterna nödvändigtvis betyda mer än andra viktiga förhållanden i ett enskilt fall.⁴⁷

Det framgår dock av förarbeten att barn har en absolut rätt att inte bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling.⁴⁸ Även om barnet själv inte blir utsatt men tvingas att se eller höra våld i hemmet kan det innebära en risk för att barnets psykiska hälsa tar skada. Om hotet eller faran dessutom kommer från någon som barnet söker omsorg och kärlek från såsom föräldrarna blir de psykiska effekterna ännu mer omfattande.⁴⁹ Om uppgifter om våld i hemmet framkommer under en umgängesprocess måste alltid domstolen pröva dessa. Det är inte lika höga beviskrav som i ett brottmål och ett påstående om övergrepp ska alltid beaktas även om till exempel polisen lagt ner sin förundersökning.

I riskbedömningen ska domstolen ta hänsyn till hur övergreppen har varit. Om de har skett systematisk, under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer finns det ofta skäl att utgå ifrån att barnet kommer att fara illa. Däremot om föräldern gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andra föräldern förefaller risken vara mindre att barnet skulle fara illa av kontakt med den föräldern. Det har även betydelse för bedömningen när våldet har skett. Om handlingarna ligger långt tillbaka i tiden och föräldern har haft ett väl fungerande förhållande till barnet sedan dess

⁴³ Ryrstedt, SvJT 2009 s. 821

⁴⁴ Prop. 2005/06:99 s. 42

⁴⁵ Socialstyrelsen s. 46

⁴⁶ Prop. 2005/06:99 s. 42

⁴⁷ SOU 2005:43 s. 478

⁴⁸ Prop. 2005/06:99 s. 42f

⁴⁹ SOU 2001:72 s. 51

minskar det risken att barnet kommer att fara illa i kontakten med föräldern. Även möjliga psykiska övergrepp ska beaktas.⁵⁰

I paragrafen framgår även att man ska ta hänsyn till barnets vilja vid umgängesfrågor. Ålder och mognadsgrad ska vägas in vid sådana situationer. Till exempel bör inte små barn utsättas för långa och många avbrott i kontakten med den föräldern som barnet bor med. Detta då det innebär en för stor psykisk påfrestning.⁵¹ Även föräldrarnas inbördes förhållande bör beaktas. Om ett umgänge kan tänkas leda till konflikter mellan föräldrarna och därmed riskera skada barnet bör ett beslut om umgänge möjligtvis vägras.⁵²

Hur omfattande ett umgänge ska vara är inte reglerat i lag utan kan anpassas efter det enskilda barnets specifika förhållande. Rätten kan meddela detaljerade föreskrifter om hur ett umgänge ska gå till. Detta enligt domslutet i NJA 1990 s. 219 där det framkommer att rätten endast i undantagsfall bör ge detaljerade beslut om var och när ett umgänge ska ske men att det kan vara påkallat i situationer när annars umgänget skulle utebli eller minskas så mycket att det går ut över barnets intressen.

4.3 Föräldrabalken kapitel 6 § 15

Barnets rättigheter vad gäller umgänge regleras i föräldrabalken kapitel 6 § 15. Där står att barn ska ha rätt till umgänge med förälder som barnet inte bor ihop med. Det innebär att umgänget i första hand är till för barnet. Föräldrarna har därmed ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den andra föräldern tillgodoses (detta gäller även förordnade vårdnadshavare). Umgänget kan ske genom att de träffas eller har kontakt på något annat sätt.⁵³ Om föräldrarna bor långt ifrån varandra eller om en av föräldrarna har begränsad rörelsefrihet, till exempel på grund av långvarig sjukhusvistelse, kan kontakten i undantagsfall ske genom brev eller telefon. Även vid situationer där barnet och föräldern inte haft någon kontakt under en längre period eller endast ringa kontakt kan det vara bra med kontakt via till exempel telefon under en inledande period.⁵⁴

Även andra personer än föräldrarna kan få umgängesrätt med barnet om de har en nära relation. Lagstiftaren tänker då i första hand på mor- och farföräldrar eller andra släktingar. Men även tidigare familjehemsföräldrar, tidigare styvföräldrar som barnet har en nära anknytning till och ett intresse av att hålla kontakten med kan bli aktuella då det inte råder någon

⁵⁰ Prop. 1992/93:139 s. 37

⁵¹ Saldeen s. 224-225

⁵² Saldeen s. 225

⁵³ Prop. 2005/06:99 s. 54

⁵⁴ Sjösten s. 87

begränsning i lagen på en viss personkategori eller liknande som umgänget avser.⁵⁵

Föräldrarna har enligt lag en upplysningsplikt. Det innebär att om barnet ska umgås med den föräldern som det inte bor tillsammans med ska boendeföräldern lämna upplysningar som kan främja umgänget om inte särskilda skäl talar mot det. Detsamma gäller om barnet ska umgås med förälder som inte är vårdnadshavare eller någon annan som står barnet nära, då ska upplysningar lämnas av vårdnadshavaren.

I föräldrabalken kapitel 6 § 15b står det att den förälder som har barnet boende hos sig ska bidra till de kostnader för resor som barnets behov av umgänge med den andra föräldern föranleder. Föräldern ska bidra med vad som är skäligt med hänsyn till den ekonomiska situationen och övriga omständigheter. Om förutsättningarna ändras kan avtalet eller domen jämkas.

I föräldrabalken kapitel 6 § 15c framförs att rätten kan besluta om umgängesstöd om barnet har behov av det. Det innebär att socialnämnden utser en person som ska medverka vid umgängestillfällena. Rätten ska då göra en behovsprövning för att komma fram till om umgängesstöd behövs. I denna prövning är det barnets intressen som är avgörande, inte föräldrarnas. Barnet kan till exempel behöva stöd vid hämtning och lämning för att slippa konfliktfyllda konfrontationer mellan föräldrarna. Umgängesstöd kan även användas om barnet känner oro inför umgängestillfällena, oro som bland annat kan vara grundat i att barnet inte sett föräldern sedan en lång tid tillbaka. Även i de fall där det finns misstanke om att umgängesföräldern brister i sin omsorg om barnet kan rätten besluta om umgängesstöd. Dock ska inte umgängesstödet ses som garant för att barnet inte kan ta skada av umgänget. Om barnet inte kan anses vara tryggt utan umgängesstödet är umgängesstöd inget alternativ.⁵⁶ Socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och se till att stödet inte fortsätter i onödan. Ett beslut om umgängesstöd gäller för en viss tid.⁵⁷

4.4 Talerätt

I FB kapitel 6 § 15a framgår att om en förälder, som inte bor tillsammans med sitt barn, önskar umgås med barnet kan han/hon väcka talan om umgänge i domstol. Även socialnämnden kan föra sådan talan. Socialnämnden kan även föra talan om umgänge med någon annan än en förälder. Vid en sådan talan ska socialnämnden särskilt beakta barnets behov av umgänge med den personen, exempelvis mor- och farföräldrar eller någon annan som står barnet särskilt nära. Detta innebär att föräldrar och socialnämnd är de enda som kan väcka talan om umgänge med ett barn.

⁵⁵ Sjösten s. 98

⁵⁶ Prop. 2009/10:192 s. 10f

⁵⁷ FB kapitel 6 § 15c

Barnet kan inte själv väcka talan om det önskar umgänge med en förälder eller i situationer där barnet önskar undgå ett visst umgänge.

Detta har att göra med barnets rättsställning i processen. Enligt rättegångsbalken har alla fysiska personer rättskapacitet och är därmed partsbehöriga.⁵⁸ Med detta menas att man kan vara part i en rättegång, vilket därmed även barn kan vara. Däremot är detta inte detsamma som att ha talerätt. Talerätt är ett snävare begrepp, för att ha talerätt måste man ha en viss anknytning till det som rättegången handlar om. I talerätten innefattas normalt initiativrätt, argumentationsrätt och klagorätt. Talerätten innefattar däremot inte alltid processbehörighet. Att vara processbehörig innebär att man kan väcka talan och vidta andra processhandlingar. De som saknar processbehörighet kan företrädas av en ställföreträdare, till exempel underåriga barn som kan företrädas av vårdnadshavare eller förmyndare.⁵⁹

Utredningen SOU 1987:7 föreslog att barn borde få talerätt i vårdnadsfrågor. Utredarna ansåg att barn skulle få talerätt men att talerätten inte skulle inbegripa initiativrätten, det vill säga rätten att inleda en process. Förslaget har inte gått igenom. Anledningen till att barn inte har talerätt i vårdnad, boende och umgängesfrågor är flera. Det härstammar från att vårdnaden om barn ses som en rättighet och skyldighet för föräldrarna. Barn anses inte behöva skyddas mot vårdnadshavaren och de kan därför inte kräva en egen rättslig plattform skild från föräldrarnas. Konflikten anses gälla vårdnadshavarnas olika intressen, inte barnet kontra vårdnadshavarna.⁶⁰

Det är därmed bara föräldrarna som är parter och har talerätt i frågor som rör umgänge. Barn ska inte kunna tvingas eller pressas till att ta parti för eller emot en förälder i dessa situationer. Sådana tvister innebär ofta en stor känslomässig påfrestning och barn ska därför inte tvingas välja sida. En formell talerätt skulle kunna innebära att föräldrar i större utsträckning drar in barnet i konflikten och försöker påverka det att ta ställning i frågan. Detta skulle kunna leda till en försämrad relation, även efter att processen är avslutad.⁶¹ Man utgår därför istället från att föräldrarna i de flesta fall ser till barnets bästa.⁶²

Barn har inte någon talerätt i de mål som rör vårdnad, boende eller umgänge. Däremot ska rätten vid bedömningen ta hänsyn till barnets vilja, detta framkommer till exempel i FB kapitel 6 § 2a vid vårdnad, boende och umgängesbeslutet och även vid verkställighetsbeslut i FB kapitel 21 § 1. Tanken är att barnets vilja ska framkomma i den utredning som görs av socialnämnden eller något annat organ. Denna möjlighet för barnet att föra

⁵⁸ RB kapitel 11 § 1 st 1

⁵⁹ Prop. 1994/95:224 s. 14

⁶⁰ Ryrstedt, SvJT 2007 s. 395

⁶¹ Prop. 1994/95:224 s. 30f

⁶² Ryrstedt, SvJT 2007 s. 395

fram sin vilja ska ses som en rättighet men inte något tvång. Barnet ska få möjlighet att i rätt sammanhang och på rätt sätt få fram vad det känner.⁶³

Det finns även en möjlighet för barnet att få höras inför rätten om det finns särskilda skäl som talar för det och det är uppenbart att barnet inte tar skada av att höras.⁶⁴ Det är upp till domstolen att i varje enskilt fall bedöma huruvida det är lämpligt att barnet hörs. En förutsättning är att barnet går med på att framträda inför domstolen.⁶⁵ Det anses mest skonsamt och lämpligast om barnets åsikter kommer fram i vårdnadsutredningen men om barnet själv begär det eller det finns särskilda skäl som talar för det kan barnet höras inför rätten.⁶⁶

Sammanfattningsvis ska barn enligt FB kapitel 6 § 15 ha rätt till umgänge med föräldrarna. Barnet kan dock inte väcka talan för att denna rättighet ska kunna uppfyllas. Det innebär att om föräldern inte vill ha kontakt med sitt barn, kan barnet inte göra något för att se till att umgänget kommer till stånd. Inte heller boföräldern kan väcka talan i rätten för att utverka umgänge åt barnet med den andre föräldern. Boföräldern har endast rätt att väcka talan om inskränkning i den andre förälderns umgänge enligt NJA 1994 s. 128.⁶⁷ Om barnet eller boendeföräldern försöker förhindra att umgänget ska äga rum kan umgängesföräldern med hjälp av rätten ta hjälp av olika verkställighetsåtgärder.

4.5 Verkställighet

4.5.1 Inledning

I föräldrabalken kapitel 21 finner man de lagrum som är gällande vid verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge. Att det finns särskilda regler som gäller vid dessa tillfällen beror på att det kan vara en känslig situation med tanke på barnets hälsa och det omges därför av särskilda restriktioner.⁶⁸ Specialreglerna tillkom i slutet på 1960-talet då det ansågs stötande att det var samma regler som gällde vid verkställighet av barn som vid verkställighet av egendom.⁶⁹

Utgångspunkten vid verkställighet är att alla ansträngningar ska ha gjorts för att nå en frivillig lösning innan man tar till tvångsmedel. Försöken att komma överens bör även fortsätta efter att tvångsmedel har börjat användas.⁷⁰ I andra paragrafen i kapitel 21 finns en möjlighet för rätten att uppdra åt en ledamot eller suppleant i socialtjänsten eller en tjänstman inom socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt ska

⁶³ SOU 2005:43 s. 545

⁶⁴ FB kapitel 6 § 19

⁶⁵ Prop. 1981/82:168 s. 78 och prop. 1994/95:224 s.16f

⁶⁶ SOU 2005:43 s. 552

⁶⁷ Schiratzki, mamma och pappa inför rätta s. 77

⁶⁸ Saldeen s. 231

⁶⁹ SOU 2005:43 s. 291

⁷⁰ Prop. 2005/06:99 s.74

fullgöra vad som åligger honom eller henne, det vill säga medling. Medlaren ska inom två veckor försöka nå en frivillig fullgörelse. Om det finns förutsättningar för att komma överens kan tiden dock förlängas. Medlaren ska till rätten lämna en redogörelse för de åtgärder som har vidtagits och vad som i övrigt kommit fram. I medlarens uppdrag ingår även att, om det är lämpligt, försöka kartlägga barnets inställning och redovisa detta för domstolen.⁷¹

4.5.2 Barnets bästa

I första paragrafen i kapitel 21 i föräldrabalken finns en övergripande bestämmelse om att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid verkställighet. Det framgår i förarbeten ”att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa”.⁷² Om det är uppenbart att verkställigheten är oförenlig med barnets bästa ska rätten vägra verkställighet enligt § 6. Domstolen ska i verkställighetsmål inte göra en omprövning av sakfrågan utan istället göra en kontroll att verkställighetsåtgärderna är förenliga med barnets intressen.

4.5.3 Riskbedömning

Enligt propositionen ska domstolen liksom vid sakavgörandet göra en bedömning om eventuella risker för att barnet far illa.⁷³ Domstolen ska då utreda bland annat om det föreligger en risk för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar. Exempel på situationer när bestämmelsen kan bli tillämplig är om det finns uppgifter att umgängesföräldern begår övergrepp mot barnet, om föräldern missköter sig på ett sådant sätt att barnets säkerhet kan vara i fara, om föräldern begår kriminella handlingar eller är inne i ett pågående missbruk.

Ett annat exempel är om barnet på grund av inträffade händelser eller sjukdom är särskilt känslig vid verkställighetstidpunkten och skulle ta skada av åtgärderna. Barnets viljeriktning och psykiska hälsa har även betydelse vid prövningen av eventuella skadeverkningar. Den riskbedömning som sker ska göras oberoende av de riskbedömningar som gjorts tidigare. Uppgifter om att barnet riskerar att lida ska tas på största allvar och kan inte avfärdas för att de har anförts tidigare.

Den prövning som sker ska ta sikte på den situation som råder vid tidpunkten för verkställigheten. Eftersom det inte ska göras en omprövning i sak är det ofta en nyligen inträffad händelse som gör att verkställighet inte får ske. Det krävs inte att barnet riskerar fara illa för att verkställighet ska nekas. Det kan vara så att omständigheter som är av grundläggande betydelse för barnets bästa har förändrats. Som exempel på detta nämner lagstiftaren när en dom om barnets boende ska verkställas och den förälder

⁷¹ Sjösten s. 195

⁷² Prop. 2005/06:99 s. 94f

⁷³ Prop. 2005/06:99 s. 98f

som barnet ska flyttas över till saknar bostad. Barnet riskerar antagligen inte att fara illa men verkställigheten är vid den tidpunkten inte förenlig med barnets bästa.⁷⁴

4.5.4 Barnets vilja

I första paragrafen i kapitel 21 i föräldrabalken står det även att rätten ska ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. I § 5 står att om barnet har uppnått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas får verkställighet mot dess vilja endast ske om rätten finner att det är nödvändigt med hänsyn till barnets bästa. Barnets vilja kan ha framkommit i sakavgörandet men det innebär inte att barnet inte har ett berättigat intresse av att göra sig hörd igen. Beroende på hur lång tid som har gått från sakavgörandet till verkställigheten kan förhållandena ha ändrat sig. Om det har gått lång tid mellan avgörandena kan barnet dessutom ha uppnått en sådan ålder eller mognad att större vikt ska läggas vid dess åsikter.

Barnet kan även ha åsikter om åtgärderna för verkställighet som kan vara relevanta i sammanhanget, till exempel gällande de praktiska arrangemangen. Det har tidigare funnits en åldersgräns som riktmärke i denna paragraf på 12 år, men den togs bort i reformen 2006. Detta gjordes för att stärka de yngre barnens rätt till inflytande då risken annars fanns att bedömningarna i praktiken blev schablonmässiga.⁷⁵

4.5.5 Tvångsmedel

De tvångsmedel som kan bli aktuella vid verkställighet av umgänge är ett föreläggande om vite eller ett beslut att barnet ska hämtas genom polismyndighetens försorg. Vite är det huvudsakliga tvångsmedlet som ska användas mot den som inte frivilligt medverkar. Vitet ska fastläggas till ett belopp som antas få personen i fråga att följa föreläggandet. Man kan då titta på personens ekonomiska förhållande och omständigheterna i övrigt.

Polishämtning bör endast förekomma i få fall.⁷⁶ Om det är fråga om en dom eller ett beslut om umgänge mellan ett barn och förälder som det inte bor med, får rätten besluta om hämtning av barnet om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt behov av umgänge med föräldern.⁷⁷ Hämtning får då endast ske om alla andra medel är uttömda. Detta då hämtning kan hämma förutsättningarna för att umgänget ska fungera harmoniskt mellan barn och föräldrar. Det är mycket sällan som att behovet av umgänge är så stort att det kan uppväga den negativa påverkan som polishämtning är förenad med. Det är inte tillräckligt skäl att den ena

⁷⁴ Prop. 2005/06:99 s. 98f

⁷⁵ Prop. 2005/06:99 s. 82

⁷⁶ Prop. 2005/06:99 s. 74

⁷⁷ FB kapitel 21 § 3

föräldern försöker sabotera barnets umgänge med den andra föräldern för att besluta om hämtning.⁷⁸

Om hämtning, omhändertagande eller någon annan åtgärd ska ske med ett barn inblandat, ska detta ske så skonsamt som möjligt för barnet. Om barnet är sjukt eller det föreligger något annat särskilt hinder ska åtgärden skjutas upp.⁷⁹ Vid en sådan situation ska någon som kan vara till stöd för barnet närvara. Om barnet har en kontaktperson enligt SoL bör den anlitas. Men i brådskande fall får hämtning ske utan att en stödperson är närvarande. Om det är möjligt ska även barnläkare, barnpsykolog eller barnpsykiater medverka vid hämtning.⁸⁰

4.6 Umgänge i svensk praxis

4.6.1 NJA 2003 s. 372

HD har tagit upp ett fall som rör umgänge och huruvida det är bra för barnet att ha umgänge med sin förälder. Huvudpersonen i NJA 2003 s. 372 är en treårig flicka, i det följande kallad X, som sedan födseln år 2000 bott hos sin mamma som hade ensam vårdnad om henne. I april 2001 yrkade fadern på gemensam vårdnad och umgänge vilket modern bestred. Tingsrätten fattade efter en muntlig förberedelse ett interimistiskt beslut där fadern fick umgänge, inledningsvis i närvaro av en kontaktperson. Under tiden skulle samarbetsamtal samt även en vårdnads- och umgängesutredning ske.

Under de umgängestillfällen som följde efter det interimistiska beslutet uppvisade fadern två helt olika sidor enligt kontaktpersonen som var med vid dessa umgängestillfällen. Fadern var ibland samlad, koncentrerad och möjlig att samtala med men det fanns även tillfällen när han var omöjlig att resonera med och han hade ibland svårigheter att koncentrera sig på dottern under hela umgängestiden. Dessa växlingar mellan olika sinnesstämningar skedde snabbt och kontaktpersonen fick se till att skydda X för att förhindra obehag för henne. Vid ett tillfälle i april 2002 var fadern forcerad, hotfull och ignorerade kontaktpersonen när denne försökte påtala att umgängestiden var över för denna gången. Kontaktpersonen avsade sig uppdraget som kontaktperson omedelbart därefter.

I umgängesutredningen som kom därefter skriver utredarna att faderns ”psykiska instabilitet och därmed bristande omdömesförmåga inverkar menligt på hans lämplighet som umgängesförälder”. De framförde även att hans uppträdande och sätt att förhålla sig är ett starkt vägande skäl för att det inte är i dotterns bästa att ha umgänge med fadern. Att hon var så ung och därmed beroende av den vuxnes förmåga att ge skydd och omvårdnad gör det oerhört angeläget att dessa behov kan tillgodoses av honom. Då det är tveksamt om fadern kan koncentrera sig på dottern någon längre tid och då

⁷⁸ Prop. 2005/06:99 s. 75

⁷⁹ FB kapitel 21 § 9

⁸⁰ FB kapitel 21 § 11

han uppträder oförutsägbart är det ytterst tveksamt om umgänge med fadern i dagsläget är till dotterns bästa.

Tingsrätten skriver i sitt domslut att det finns många omständigheter som pekar på att dottern inte får nog med omvårdnad och trygghet hos fadern. Det är därmed bäst för henne att inte ha något umgänge med fadern och tingsrätten bifaller därmed inte faderns umgängesyrcande.

Fadern överklagade till Hovrätten. Hovrätten fann att det inte kunde riktas några allvarliga anmärkningar mot fadern. De skriver att det är tydligt att han bryr sig om sin dotter och vill hennes bästa. Eftersom umgänget haft uppehåll en tid är det nu viktigt att ”försöka återskapa en relation mellan dem för att inte äventyra ett för dottern så viktigt förhållande i framtiden”. Hovrätten förordnade därmed att fadern fick rätt till umgänge med dottern. Men ”med hänsyn till X:s (författarens ändring) ålder och omständigheterna i övrigt bör umgänget dock återtas med viss försiktighet och tills vidare inte omfatta mer än tre timmar varannan lördag. Vid dessa umgängestillfällen skall kontaktperson närvara.”

Fadern överklagade till Högsta domstolen. I domslutet framkommer det att fadern framfört att det inte föreligger någon risk för att dottern skulle fara illa vid ett umgänge med honom.

Högsta domstolen inleder med att konstatera att barn har rätt till umgänge med förälder som de inte bor ihop med enligt FB kapitel 6 § 15 och att avgörande för alla frågor som rör umgänge ska vara barnets bästa enligt FB kapitel 6 § 2a. Rätten ska därmed utgå ifrån barnets bästa och väga det enskilda barnets behov av umgänge med den föräldern som barnet inte bor med, mot de risker som ett sådant umgänge är förenat med.

HD skriver i sitt domslut att ”det finns för närvarande en konkret risk för att X (förf. ändring) skulle kunna fara illa psykiskt vid ett gängse umgänge med honom. Risken kan emellertid motverkas av att umgänget sker i begränsad omfattning under medverkan av en kontaktperson. Med hänsyn till X's (förf. ändring) intresse av kontakt med sin far får det därför anses vara till hennes bästa att hon får umgås med N.N.(förf. ändring) så som HovR:n bestämt.” Högsta domstolen anser även att de koncentrationssvårigheter och den låga stresstoleransen fadern uppvisat under umgängestillfällena med kontaktpersonen är en följd av hans ovana av situationen och viss nervositet i närvaro av en ”kritisk kontaktperson”.

5 Kommentarer och statistik

5.1 Johanna Schiratzki kommenterar NJA 2003 s. 372

Johanna Schiratzki, professor i rättsvetenskap vid Stockholms Universitet, har studerat domslutet i NJA 2003 s. 372. I en artikel i Juridisk Tidskrift ifrågasätter hon om domen respekterar barnets rättigheter enligt Europakonventionens artikel 5 om rätt till frihet och personlig säkerhet samt artikel 8 om skydd för privat- och familjeliv.⁸¹ Schiratzki påpekar även att enligt FB kapitel 6 § 2a ska barnets bästa läggas till grund för alla umgängesavgöranden och att det skall göras en individuell bedömning utifrån det berörda barnet. Möjligen görs inte detta alltid i praxis och det kan diskuteras huruvida HD har gjort det i detta fall. Här nedan följer en sammanfattning av ett antal av Johanna Schiratzkis påpekanden i artikeln.

5.1.1 Europakonventionen

Enligt Europadomstolen skall det eftersträvas en balans mellan föräldrarnas och barnets intressen. Barnets bästa skall ha företräde före föräldrarnas rätt till ett familjeliv. Europadomstolen har även kommit fram till att föräldrar inte kan åberopa artikel 8 som stöd för ett umgänge som kan skada barnets hälsa och utveckling. Därmed bryts föräldrars rätt till umgänge om det inte är till barnets bästa.

Europadomstolen har fastslagit att för att neka umgänge krävs det en ordentlig utredning. I NJA 2003 s. 372 görs en vårdnads- och umgängesutredning som förordnats av TR. Domen baseras på den utredningen, vittnesmål från familjerättssekreteraren som utfört den och parternas utsagor. I HD kompletteras detta med ett yttrande från socialnämnden om tiden efter 7 november 2002. Fadern begär ytterligare utredning men det avslås med motiveringen att både fadern och utredaren skall höras vid huvudförhandlingen. Frågan är om den utredningen hade uppfyllt Europakonventionens utredningsskyldighet om umgänge istället hade nekats? Gäller samma utredningsskyldighet när umgänge medges?⁸²

Vad gäller barns rätt till privat- och familjeliv ses umgänge, som är till barnets bästa, inte som en kränkning av barns rättigheter. En förutsättning för att umgänget skall vara till barnets bästa är dock att det inte innebär en risk för barnet. Man bör även beakta den känslomässiga anknytningen mellan föräldern som önskar umgänge och barnet. Artikel 8 skall även skydda den familjerelation som barnet har med föräldern. I NJA 2003 s. 372 kan man dock ifrågasätta om barnet och fadern har en de facto familjerelation. De har endast umgått under tidsbegränsade former och

⁸¹ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 642-652

⁸² Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 647

fadern har inte ansetts kunna ta hand om henne under tre timmar i sträck. Det som talar för en familjerelation dem emellan är dock att fadern försökt få till stånd umgängesrätt genom rättsliga åtgärder.⁸³

Vad gäller barns rätt till frihet och säkerhet enligt artikel 5 i Europakonventionen kan även det appliceras på NJA 2003 s. 372. Enligt Europadomstolen innebär ett normalt familjeliv att barns frihet inskränks av vårdnadshavaren. För att det inte skall bli en kränkning skall åtgärden vara förenlig med barnets bästa. Umgänge med förälder innebär att barnets frihet minskar men utan att Europakonventionen kränks. Dessutom har alla konventionsstaterna i Europa även undertecknat Barnkonventionen och därför skall staterna ta hänsyn till barnets bästa enligt artikel 3 vid alla åtgärder som rör barn. Staterna blir därmed ansvariga för barnets säkerhet under ett umgänge som domstolen dömer ut.⁸⁴

5.1.2 Barnets bästa

I NJA 2003 s. 372 kommer domstolen fram till att det föreligger en konkret risk att barnet skall fara illa av umgänge med fadern. Här borde därmed ställas andra krav på utredningen om barnets bästa. Det görs bland annat gällande att fadern mått dåligt av brytningen med modern samt efter en trafikolycka i juni 2001. Detta utreds inte utan målet bör ha avgjorts i huvudsak på vad som framkommit under huvudförhandlingen och då barnet inte hörs kan det förklara att barnet är osynligt i domen från HD.⁸⁵

HD motiverar inte omfattningen av umgänget i domslutet. Tre timmar varannan vecka är mindre än vad de flesta har. Dock har kontaktpersonen rekommenderat ett ännu kortare umgänge då fadern har haft svårt koncentrera sig mer än en timme. Kontaktpersoner saknar befogenhet att avbryta umgänget efter en viss tid. Man kan då ifrågasätta hur säkert detta umgänge är för barnet. Modern har försökt skydda dottern mot den risk som hon anser att umgänget är. Dock har HD beslutat att dottern skall utsättas för denna risk.⁸⁶

I domslutet från HD står det att det finns en konkret risk för att barnet kan fara psykiskt illa vid ett umgänge med fadern. Detta innebär dock inte att fadern nekas umgänge utan istället skall en kontaktperson se till att skydda barnet mot dessa risker. Dessa kontaktpersoner saknar dock maktbefogenheter. Senast barnet och fadern hade kontakt så kontaktpersonen upp sig av rädsla för sin egen och barnets säkerhet.⁸⁷

⁸³ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 648-649

⁸⁴ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 649-651

⁸⁵ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 648

⁸⁶ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 651

⁸⁷ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 644

Det saknas i domslutet ett klargörande av hur barnets bästa främjas av att hon tre timmar varannan vecka skall umgås med sin far som enligt rätten utgör en konkret risk för henne.⁸⁸ Barnets reaktion har inte utretts eller beaktats. Om dottern och fadern har en etablerad och nära kontakt skulle det vara en betydelsefull omständighet att ta hänsyn till. Så är fallet inte här.⁸⁹

5.1.3 Slutsats

Umgänge mellan barn och dess förälder är oftast bra för barnet. Men det skall inte tas för givet att det alltid är så. ”Samspelet mellan barnets bästa och föräldrars rättigheter förefaller inte ha uppmärksammats av HD. Inte heller de krav på utredning av barnets bästa som vuxit fram i bl.a. Europadomstolens praxis tycks ha rönt någon större uppmärksamhet.”⁹⁰ En brist i domen är att HD avstått från att göra en individuell bedömning av barnets bästa. Med barnets bästa i åtanke kan man göra en omfattande helhetsbedömning. Då detta inte har gjorts kan man ifrågasätta om barnets rättigheter har respekterats.⁹¹

5.2 Statistik

5.2.1 Umgängestvister i domstol

Barn i Sverige har som tidigare nämnts en absolut rätt att inte behöva utsättas för våld, kroppsliga bestraffningar eller annan kränkande behandling.⁹² Barnombudsmannen gjorde en studie av 504 mål om vårdnad, boende och umgänge som avgjordes i domstol efter huvudförhandling år 2002.⁹³ Av dessa var det 258 mål som i domstolens dom eller i socialnämndens utredning innehöll uppgifter om våld inom familjen (51 %) och det är den andel av dessa som rör umgänge som jag tänker redogöra lite kort för. Den vanligaste formen för våld enligt anmälan var våld mot den andre föräldern, 73 %, eller våld mot barnet i 46 % av domarna.

I 139 fall som rör umgänge finns det uppgifter om våld i domslutet. I utfallet av dessa tvister var det vanligaste att fadern fick umgänge med sitt barn, 47 %. I en fjärdedel av fallen, 27 %, fick fadern umgänge med sitt barn i närvaro av kontaktperson. Dock skall i 25 % av dessa fall kontaktpersonen endast vara med vid hämtning och lämning av barnet. I 11 % av fallen får modern umgänge med barnet. I de fall där modern får umgänge är det bara 4

⁸⁸ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 645

⁸⁹ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 645

⁹⁰ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 652

⁹¹ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 652

⁹² FB kapitel 6 § 1

⁹³ Hur domstolen dömer när det finns uppgifter om våld inom familjen: BO rapporterar 2005:02

% av fallen där en kontaktperson ska medverka. Endast i 11 % av målen med uppgifter om våld i familjen tilldöms inget umgänge alls.⁹⁴

I 29 % av fallen finns det en fällande dom från en brottmålsprocess. Hur inverkar det på domslutet? När det finns en fällande dom angående våld inom familjen döms umgänge med kontaktperson ut i 37 % av fallen. I endast 7 % av fallen döms inget umgänge ut alls. I resten av fallen 56 % döms oövervakat umgänge ut. När det saknas en fällande dom i brottmål ser siffrorna annorlunda ut. I 28 % av fallen döms umgänge med kontaktperson ut. I 12 % döms inget umgänge ut alls.⁹⁵

Barnombudsmannen anser att det är bra för de flesta barn att ha kontakt med sina föräldrar. Dock i de fall där umgänget inte kan ske på ett tryggt sätt för barnet bör inget umgänge äga rum.⁹⁶ Domstolarna bör därmed göra en grundlig riskbedömning och motivera sitt ställningstagande.⁹⁷

Barnombudsmannens slutsatser blir därmed bland annat ett påpekande att det saknas riskbedömning i 71 % av domarna. En sådan bedömning bör alltid göras för att undersöka huruvida barnet riskerar fara illa.⁹⁸

Barnombudsmannen påpekar även att barnet har en absolut rätt att komma till tals och bör därmed få möjlighet att berätta hur barnet ser på umgänget.⁹⁹ Barnombudsmannen önskar även öka kunskaperna hos domstol och socialnämnd om hur det påverkar barn att bli utsatt för eller bevittna våld.¹⁰⁰

⁹⁴ BO rapporterar 2005:02 s. 32

⁹⁵ BO rapporterar 2005:02 s. 32

⁹⁶ BO rapporterar 2005:02 s. 41

⁹⁷ BO rapporterar 2005:02 s. 40

⁹⁸ BO rapporterar 2005:02 s. 55

⁹⁹ BO rapporterar 2005:02 s. 60

¹⁰⁰ BO rapporterar 2005:02 s. 58

6 Analys

6.1 Barnkonventionen

Barnkonventionen kom till för att skydda alla barn då de anses vara utsatta och sårbara. Konventionen inriktar sig på att varje enskilt barn ska få sina rättigheter och behov uppfyllda. Här följer en sammanfattande analys av hur regleringen ser ut i Barnkonventionen i de artiklar som är mest relevanta vid umgängestvister.

Barnets bästa i artikel tre är en av fyra grundläggande rättigheter i konventionen. Begreppet barnets bästa innebär att domstolen ska titta på vad som är bäst för barnet både på kort och lång sikt. Det är vad som är bäst för det enskilda barnet som är relevant och därför finns det inte specificerat i konventionen vad som generellt är bäst för barnet. Dock ska de beslut som fattas stämma överens med resten av konventionen

Enligt konventionen är det inte endast barnets bästa som man ska ta hänsyn till utan det är en av flera omständigheter som spelar in. I den svenska översättningen står ”skall barnets bästa komma i främsta rummet”.¹⁰¹ På engelska står det att barnets bästa ska vara ”a primary consideration”. Detta innebär att den svenska översättningen säger att barnets bästa ska komma först men i den engelska originaltexten blir betydelsen att barnets bästa är något man ska ta hänsyn till men att det även finns andra omständigheter som kan vara lika viktiga. En sådan omständighet kan till exempel vara någon av de övriga rättigheterna i konventionen.

I artikel 9 i Barnkonventionen framkommer det att barn inte ska behöva skiljas från sina föräldrar mot sin vilja. Dock om det är nödvändigt för barnets bästa kan barnet separeras från föräldrarna. Om detta sker har barnet rätt att upprätthålla ett personligt förhållande och direkt kontakt med båda föräldrarna, förutom om det strider mot barnets bästa. Detta innebär att om föräldrarna separerar och tvistar om vårdnad och umgänge av barn ska enligt Barnkonventionen myndigheterna ta utgångspunkt i vad som är bäst för barnet i sin bedömning.

Barn har även rätt att komma till tals enligt artikel 12. Det innebär att barn ska ges möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare vid en umgängestvist. Vårdnadshavare till barnet har huvudansvaret för uppfostran och utveckling enligt artikel 18. De ska även beakta vad som är bäst för barnet vid beslut.

¹⁰¹ Barnkonventionen, artikel 3 punkt 1

6.2 Europakonventionen

Europakonventionen innebär ett skydd för mänskliga rättigheter och vissa grundläggande friheter för de personer som bor i länder som har ratificerat konventionen. Dessa rättigheter ska se till att alla medborgare är berättigade ett säkert skydd mot överträdelser. Konventionens artiklar riktar sig till alla personer i konventionsländerna vilket därmed även inbegriper barn. Artikel 8 som handlar om respekt för privat- och familjelivet är grundläggande inom familjerätten. Artikel 8 kan bli aktuell vid olika situationer men här ska redovisas vad respekt för privat- och familjeliv innebär vid en umgängestvist.

Utgångspunkten för artikel 8 är att skydda familjelivet och att staten inte ska inkräkta i den enskildes privata sfär. Men vid umgängestvister i domstol ska dock olika intressen vägas mot varandra, föräldrarnas gentemot barnets. Domstolen ska finna en balans mellan vad som är bäst för barnet och föräldrarnas intressen. Om det i slutändan blir en svår balansgång mellan de olika intressena ska barnets bästa vara det som avgör.

För att avgöra vad som är barnets bästa krävs en noggrann undersökning. Domstolarna har en skyldighet att utreda saken ordentligt. Om ett umgänge kan tänkas skada barnets hälsa och utveckling bryts föräldrarnas rätt till umgänge enligt artikel 8 och domstolen ska neka umgänge. Detta innebär att barnets bästa har företräde före föräldrarnas rätt till barnet.

De nationella staterna har en långtgående skyldighet att se till att barn kan återförenas med sina föräldrar om de av någon anledning har kommit ifrån varandra. Detta förutsätter dock att det är bra för barnet att i det enskilda fallet ha kontakt med föräldern. I de fall som barnet inte vill ha kontakt med sin förälder bör saken utredas noggrant då det finns risk att barnet får psykiska skador om han/hon tvingas umgås med en förälder mot sin vilja.

Vad gäller definitionen av familjeliv, det vill säga vilka som kan söka umgänge, ska det vara i huvudsak där det finns ett existerande familjeliv. Men även när det inte har förekommit någon kontakt kan en förälder få umgänge om man tar hänsyn till barnets intressen i bedömningen.

6.3 Svensk rätt

Alla umgängesbeslut i svensk rätt ska utgå från vad som är bäst för det enskilda barnet. Vad som är bäst för barn finns inte specificerat men man ska ta hänsyn till bland annat om det finns någon risk att barnet utsätts för övergrepp, förs bort eller på något annat sätt far illa. Man ska även ta hänsyn till barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna. En grundläggande presumtion i svensk rätt är att barn mår bra av kontakt med båda sina föräldrar.

Enligt FB kapitel 6 § 15 är det en rättighet för barnet att ha kontakt med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses. Barn kan dock inte tvinga en förälder till umgänge som inte vill det. Barn kan inte heller inleda en process om umgänge då de saknar talerätt utan får istället använda sig av sin rätt att höras under utredningen och kanske även i rätten om det är lämpligt. Om barnet eller boendeföräldern motsätter sig umgänget med den andre föräldern finns det olika verkställighetsåtgärder för umgängesföräldern att försöka ta till såsom tvångshämtning och vite. Barn kan inte använda verkställighetsåtgärder för att tvinga en förälder till umgänge.

6.4 Jämförelse Europakonventionen/svensk rätt

Barnets bästa är något som ska ha stor inverkan på umgängeb beslut, oberoende om man utgår från Europakonventionen eller svensk rätt. Det finns dock vissa skillnader i resonemangen. Enligt Europadomstolens praxis ska man väga föräldrarnas intresse mot barnets intresse.¹⁰² Vid en konflikt mellan dessa rättigheter ska det avgöras vad som är bäst för barnet och detta ska vara utslagsgivande. I svensk rätt är det enligt lagrum barnets bästa som ska vara avgörande.¹⁰³ Detta innebär i viss mån att den svenska rätten prioriterar barnets rättigheter högre än föräldrarnas rätt till barnet. Man kan fråga sig om detta egentligen överensstämmer med Europakonventionens artikel 8 eller om det innebär ett brott mot föräldrarnas rätt till familjeliv? Då Europakonvention är lag i Sverige och endast underställd grundlagarna är Europadomstolens utslag vägledande och ska därför följas av de svenska domstolarna.

Europadomstolen har i flera domslut rörande umgänge diskuterat huruvida föräldern och barnet har ett existerande familjeliv. I svensk rätt framstår det inte som ett krav att det finns ett familjeliv. Detta framgår till exempel i NJA 2003 s. 372 där fadern inte har bott eller tagit ansvar för dottern sedan hon föddes men trots det får fadern umgänge. Han får umgänge då HD finner att han visat att han tydligt bryr sig om dottern och vill hennes bästa. Om man jämför med fallet A mot Tyskland¹⁰⁴ i Europadomstolen gäller det även där en fader som inte haft kontakt med sina barn (tvillingar) under de första åren. Domstolen konstaterade att det inte rörde sig om ett existerande familjeliv. Men Europadomstolen tog fasta på faderns anspråk på ett familjeliv och tolkade detta som ett intresse för barnen. I det fallet kritiserar Europadomstolen den nationella domstolen för att de i domslutet inte tog hänsyn till om det kunde vara i barnets intresse att umgås med sin biologiska fader.

¹⁰² Se kapitel 3.3.3 E mot Tyskland

¹⁰³ FB kapitel 6 § 2a

¹⁰⁴ Se kapitel 3.3.5 A mot Tyskland

Europadomstolen har även konstaterat i rättsfall att för att vägra en förälder umgänge krävs det att domstolarna utreder saken noga.¹⁰⁵ Liksom Schiratzki påpekar i sin artikel kan man ifrågasätta om inte denna utredningsskyldighet även borde gälla när man beslutar att umgänge ska äga rum.¹⁰⁶ Detta för att verkligen se till att barnets bästa blir tillgodosett.

Enligt Europadomstolen kan inte föräldrar åberopa artikel 8 i konventionen som stöd för ett umgänge som kan skada barnets hälsa och utveckling.¹⁰⁷ I Sverige har barn en absolut rätt att inte bli utsatt för våld. Barn ska inte heller behöva se någon i ens närhet utsättas för våld. Vad som anses vara bäst för ett barn beror mycket på gällande lag, moral och värderingar. Dessa värderingar kan variera inom konventionsländerna och Europadomstolen får tillämpa nationernas ”margin of appreciation”. Det finns till exempel ett flertal länder i Europa, som har skrivit på Europakonventionen, där barnaga fortfarande är tillåtet. Detta innebär att det beroende på i vilket land man befinner sig i kan bli olika bedömningar om vad som är bäst för ett barn och att de nationella domstolarnas domslut kan komma att variera mycket inom konventionsländerna.

Man kan dock ifrågasätta om Sveriges absoluta rätt för barn att inte behöva se eller utsättas för våld fullföljs i praktiken. I Barnombudsmannens undersökning från 2002 visade det sig att i de fall där det fördes fram anklagelser om våld inom familjen fick föräldern i de flesta fall ändå umgänge.¹⁰⁸ Dock i vissa av fallen skulle en kontaktperson medverka vid umgänget. Det var endast i 11 % av fallen som umgänge nekades helt. Där det till och med fanns en fällande dom från en brottmålsprocess ökade andelen nekat umgänge till 12 %. Man kan då fråga sig om detta umgänge verkligen är till barnets bästa? Domstolarna hade i 71 % av dessa umgängestvister med eventuellt våld inom familjen underlåtit att göra en riskbedömning, återigen kan man fråga sig om domstolen då fullföljt sin utredningsskyldighet enligt Europakonventionen?

6.5 Är umgänge en skyldighet eller rättighet?

I Barnkonventionens artikel 9 framkommer det att barn inte ska skiljas från sina föräldrar om det inte är nödvändigt för barnets bästa. Om barnet skiljs från en eller båda föräldrarna har barnet rätt att upprätthålla kontakt och ett personligt förhållande till föräldrarna så länge det inte strider mot barnets bästa. Detta innebär att det är barnets rätt att få upprätthålla kontakten och umgås med föräldrarna. Dock står det i artikel 5 att konventionsstaterna ska respektera de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrarna. Barnets bästa ska komma i främsta rummet även för föräldrarna som har

¹⁰⁵ Se 3.3.4 S mot Tyskland

¹⁰⁶ Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 642-652

¹⁰⁷ Se 3.3.3 E mot Tyskland

¹⁰⁸ Se 5.2.1 BO rapporter 2005:02

huvudansvar för barnet, dess uppfostran och utveckling. Var gränsen går mellan barns rättigheter och föräldrarnas rättigheter i praktiken är svårt att avgöra då det saknas domslut. Men det framhålls tydligt att barnets bästa ska spela en stor roll vid beslutsfattandet. Då Barnkonventionen är till för att skydda barn och ge dem rättigheter är troligen umgänge enligt konventionen en rättighet för barn.

Enligt Europakonventionen har både barn och föräldrar rätt till privat- och familjeliv enligt artikel 8. Om dessa intressen hamnar i konflikt med varandra ska det göras en avvägning mellan föräldrarnas och barnets intressen. Föräldrarna kan inte kräva ett umgänge om det kan skada barnets hälsa och utveckling. Det innebär att barnets bästa har företräde före föräldrarnas rätt till familjeliv enligt artikel 8. Därmed bryts föräldrarnas umgängets rätt om det inte är till barnets bästa att ha ett umgänge med dem. Som utgångspunkt innebär detta enligt min mening att föräldrarna har rätt till umgänge med barnet men att även barnet har rätt till umgänge med föräldrarna. Föräldrarnas rätt till barnet bryts dock om umgänget inte är bra för barnet.

I svensk rätt framgår det tydligt i FB kapitel 6 § 15 att umgänget är en rättighet för barnet. Detta beror bland annat på att det presumeras att barn mår bäst av att ha en relation till båda sina föräldrar. Denna rättighet ansvarar barnets båda föräldrar för att tillgodose om möjligt. Detta innebär att det är upp till föräldrar eller socialnämnd att inleda en process om umgänge då barnet inte har någon rätt att initiera en process. Barnet kan inte heller tvinga en förälder att umgås då det inte finns någon skyldighet för föräldern att göra det. Det saknas både lagrum och verkställighetsåtgärder för detta. Så sammanfattningsvis innebär det att det i svensk rätt är en rättighet för barn att umgås med förälder men det är en rättighet som inte barnet har någon större möjlighet att utkräva. En förutsättning för att rätten ska besluta om umgängets rätt för en förälder är dock att umgänget är till barnets bästa.

I fallet NJA 2003 s. 372 får fadern umgänge tre timmar varannan lördag med sin treåriga dotter. Här kan man dock ifrågasätta om man inte kan uppfatta domslutet som en skyldighet för barnet att umgås. Fadern har enligt utredningen problem att ta hand om dottern, koncentrationssvårigheter under längre perioder och uppträder förvirrat. HD påtalar att det för närvarande finns en konkret risk att dottern kan fara psykiskt illa vid ett umgänge med fadern. Med hänsyn till vad domstolen ser som dotterns intresse av kontakt med fadern ger HD ändå pappan umgänge men då han inte kan anses ta hand om henne själv ska umgänget ske med en kontaktperson på plats. En kontaktperson som liksom sina kollegor inte har några maktbefogenheter och därmed kan få svårt att skydda dottern. Grundar sig domen verkligen på vad som är bäst för barnet eller innebär domen att domstolen tar ett föräldraperspektiv och att faderns intresse väger högre än barnets? Man kan fråga sig om inte domen innebär att fadern ges en rätt till umgänge med dottern trots att en sådan rättighet för föräldrar ej finns enligt svensk lag.

6.6 Slutsats

Barnets bästa ska spela en central roll vid avgörandet av en umgängestvist, oberoende av om man ser till Barnkonventionen, Europakonventionen eller svensk rätt. Att avgöra vad som är bäst för ett barn kan vara en svår uppgift. I vissa fall mår barnet bäst av att ha kontakt med bägge sina föräldrar men i andra fall mår barnet kanske bättre av att inte behöva träffa någon av sina föräldrar. Presumtionen är dock att de flesta barn mår bäst av någon sorts kontakt. Vilken sorts kontakt kan variera beroende på förutsättningarna och ska anpassas efter den individuella situationen. Vad som anses bäst för barn kan man inte säga generellt utan ska anpassas efter varje enskild individ.

Umgänget med förälder eller någon annan person ska enligt föräldrabalken i Sverige vara till för barnet. Det är barnet som behöver känna till sina rötter, uppleva omsorg och närhet till båda sina föräldrar med mera. Att avgöra om det är föräldrarna eller barnet som har rätt eller skyldighet till umgänge är varken lätt eller självklart. Det som talar för att det är barnets rättighet i svensk lag är givetvis lagrummet i FB kapitel 6 § 15. Även det faktum att barnets bästa ska vara avgörande vid en umgängestvist i kombination med presumtionen att barn mår bäst av att ha kontakt med sina föräldrar talar för att det är en rättighet för barnet att få ha umgänge med föräldrarna.

Det är dock många olika aspekter att ta hänsyn till. Det som talar för att det är föräldrarna som har rätt till umgänge med sitt barn och inte omvänt är till exempel att barn inte kan väcka talan om umgänge. Det är endast föräldrar och socialnämnd som kan inleda en process om umgänge. Att barn inte kan inleda en process talar för att det istället blir en skyldighet för barnen att umgås med föräldrarna då det endast är föräldrarna som kan gå till domstol för att kräva umgänge. Det finns dessutom olika verkställighetsåtgärder såsom hämtning av polis och vite som kan användas för att tvinga ett barn till ett umgänge med en förälder. Barn kan i en sådan situation möjligtvis uppfatta umgänget som en skyldighet som barnet har. I situationer där föräldern inte önskar ha kontakt med sitt barn har barnet inga möjligheter att tvinga föräldern att umgås. Man kan dock starkt ifrågasätta huruvida om en sådan möjlighet fanns, om det skulle vara bra för barnet att umgås med en förälder som inte önskar umgås med sitt barn.

Om man tittar på hur de svenska domstolarna har dömt i umgängestvister kan man ifrågasätta huruvida domstolarna verkligen följer FB kapitel 6 § 15. I till exempel domslutet till NJA 2003 s. 372 skriver HD att det finns en konkret risk för att barnet kan fara illa vid ett umgänge med fadern men fadern får trots detta umgänge, dock i närvaro av en kontaktperson. Är det verkligen så viktigt för barnet att umgås med sin fader så att barnet skall utsättas för denna risk? Här kan det istället tolkas som om barnet har en skyldighet att umgås med sin fader. Det saknas dessutom i domslutet från HD en redogörelse för varför umgänget i den aktuella situationen är bra för henne.

Även om man tittar på de domar som Barnombudsmannen granskat från år 2002 som innehöll uppgifter om våld inom familjen kan man möjligtvis komma till slutsatsen att barn har en skyldighet att umgås med sina föräldrar. Enligt svensk rätt har barn en absolut rätt att inte bli utsatt för våldshandlingar eller annan kränkande behandling. Oberoende av vad som har skett eller vem som varit involverad i handlingen kan man ifrågasätta huruvida en möjlig våldsamt miljö är en hälsosam miljö för ett barn. Dock är det endast i en liten andel av domarna med uppgifter om våld inom familjen som umgänge nekats (11 %) och andelen blir endast marginellt högre när det finns en dom från en brottmålsprocess (12 %). Det saknas dessutom en riskbedömning i 71 % av fallen. Detta får som följd att man kan undra huruvida domstolarna alltid har barnets bästa som utgångspunkt vid umgängestvister.

Däremot, i artikel 8 i Europakonventionen framgår det att alla människor, konventionen gäller även barn, har rätt till privat- och familjeliv. I praxis från Europadomstolen finner man att denna rättighet kan brytas om umgänget inte är till barnets bästa. Detta innebär att rätten till umgänge gäller för både föräldrar och barn, och kan därmed ses som en skyldighet för barnet, men att rätten till umgänge bryts om det inte är bra för barnet att umgås med föräldern. Barnets bästa är därför överordnat föräldrarnas rätt till umgänge.

Skillnaden mellan regleringen i svensk lag och i Europakonventionen innebär att föräldrarna ges rätten till umgänge med sina barn enligt Europakonventionen men att denna rätt saknas i Sverige. Då Europakonventionen är lag i Sverige kan man ifrågasätta om inte den svenska regleringen där endast barn har rätt till umgänge med sina föräldrar och inte omvänt innebär ett brott mot konventionen och att den svenska regleringen därmed borde förändras för att anpassas till Europakonventionen.

Enligt Europadomstolen har domstolarna även en skyldighet att se till att alla umgängestvister blir ordentligt utredda. Denna skyldighet bör gälla oberoende om domstolen beslutar om att umgänge ska ske eller ej. Detta gäller därmed även för svenska domstolar. Det känns dock tveksamt om högsta domstolen i fallet NJA 2003 s. 372 har fullföljt sin utredningsskyldighet när fadern fick umgänge med sin treåriga dotter.

Slutligen, regleringen gällande umgänge ser till viss del olika ut i Barnkonventionen, Europakonventionen och i svensk rätt. Det som är gemensamt för alla lagrum är dock att barnets bästa ska vara med i bedömningen när domstolar och myndigheter fattar sina beslut gällande vårdnad, boende och umgänge. Att ett umgänge mellan barn och dess föräldrar är bra för barnet är tyvärr ingen självklarhet och oberoende om ett umgänge skall godkännas eller nekats så bör beslutet grundligt utredas och baseras på vad som är bäst för det enskilda barnet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.
Prop. 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barns rättigheter
Prop. 1992/93:139 om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn
Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals
Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen
Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge
Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler
Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn

Statens offentliga utredningar

- SOU 1987:7 Barnets rätt 3, Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.
SOU 1997:116
SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda
SOU 2005:43 Vårdnad - Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar

Övrigt

Barnombudsmannen rapporterar BR 2005:02, När tryggheten står på spel

Socialstyrelsens författningssamling, SOSFS 2003:14 Allmänna råd

UN Committee on the Rights of the Child, General Comment No 7, *Implementing Child Rights in Early Childhood*, 2006, CRC/C/GC/7

UN Committee on the Rights of the Child, "Concluding observations: Sweden", UN Doc. CRC/C/SWE/CO/4, 12 June 2009

Tidskrifter

Ryrstedt Eva och Mattsson Titti, *Barn och föräldrar – kan vi acceptera dem som motparter?* SvJT 2007 s. 389-397

Ryrstedt Eva, *Samarbetssamtal – leder de till en ”sann” överenskommelse för barnets bästa eller bara en förhandlingslösning?* SvJT 2009 s. 821-841

Schiratzki Johanna, *Högsta domstolen meddelar dom om umgänge med barn- kränks Europakonventionen?* Juridisk Tidskrift 2003-04 s. 642-652

Digitala källor

Statistiska centralbyråns hemsida:

http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_26046.aspx 28 februari 2011

http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_279901.aspx 30 juli 2011

Europarådets hemsida:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=005&CM=7&DF=14/05/2010&CL=ENG> 10 mars 2011

United Nations Treaty Collection

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#EndDec 10 mars 2011

Litteratur

Danelius Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, Norstedts Juridik AB, andra upplagan, Stockholm 2002

Ewerlöf Göran, Sverne Tor, Singer Anna, *Barnets bästa – Om föräldrarnas och samhällets ansvar*, Norstedts Juridik AB, femte upplagan, Stockholm 2004

Kilkelly Ursula, *The child and the European Convention on Human Rights*, Dartmouth Publishing Company Limited, England 1999

Rädda barnens skriftserie om Barnkonventionen, *Barnets rätt till båda föräldrarna*, Rädda Barnen, första upplagan, Falun 1998

Saldeen Åke, *Barn- och föräldrarätt*, Iustus Förlag AB, sjätte upplagan, Uppsala 2009

Schiratzki Johanna, *Barnrättens grunder*, Studentlitteratur, fjärde upplagan, Lund 2010

Schiratzki Johanna, *Mamma och pappa inför rätta*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2008

Sjösten Mats, *Vårdnad, boende och umgänge – samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*, Norstedts Juridik AB, tredje upplagan, Stockholm 2009

Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge, Stöd för rättstillämpningen och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, Socialstyrelsen Stockholm 2003

Unicef, *Handbok om Barnkonventionen*, första upplagan, Sverige 2008

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall

NJA 1990 s. 219

NJA 1994 s. 128

NJA 2003 s. 372

Rättsfall från Europadomstolen

Anayo v. Germany, appl. 20578/07, 21 December 2010

Elsholz v. Germany, appl. 25735/94, 13 July 2000

Hendriks v. the Netherlands, appl. 427/78, Comm rep, 8 March 1982

Hokkanen v. Finland, appl. 19823/92, 23 September 1994

Olsson v. Sweden (no. 2), appl. 13441/87, 27 November 1992

Sommerfeld v. Germany, appl. 31871/96, 7 July 2003